

Péntek Imre

Vallomások és gondolatok – életről és művészetéről

(Fekete György *Befelé tágasabb* és *Tárgyak természetrajza*
– *Tapasztalásaim könyve* című kötetéről)

Szerencsés ember az, akinek tehetségéből több műfajra, művészeti ágra futja. Az is ismert: a tehetségnek több arca van. S előfordul, hogy nem könnyű a választás. Mindez Fekete György köteteit lapozgatva jutott eszembe. Az ismert és sikeres belsőépítész pályáját végigkísérte az írás, a publikálás, szakmai és egyéni gondok megosztása, közzététele, s valami hihetetlen empátia a művésztársak iránt, amely többkötetnyi „beszélgetésben” kapott nyilvánosságot. Egyik cikkének címe: Társak a teremtésben. Valóban, olyan szellemi arcképcsarnok bontakozik ki könyveiből, amelyre büszkén tekinthetünk. Csak néhány név a sok közül: Blazsek Gyöngyvér belsőépítész, Király József belsőépítész, Péri József ötvösművész, Schrammel Imre keramikus, Simon Károly ipari formatervező. De túl a szűkebb szakmán beszélgetőtársa volt Dávid Katalin művészettörténész, Makovecz Imre építész, Balassa Sándor zeneszerző, Gerzson Pál festőművész, Orosz István grafikusművész, Medveczky Ádám karmester, Rubik Ernő építész-belsőépítész... Meghökkenítő névsor, s megdöbbentő gazdagság. Talán ezért nem kapkodott a kritika kötetei iránt, nem születtek meg azok a méltán megillető elemzések, recenziók, mert ezt a sokoldalú tájékozottságot, műveltséganyagot, igényességet nehéz követni, nehéz ennek az elmélyült gondolati vonulatnak partnere lenni. S még ezen felül: versek, cikkek, esszék, előadások, politikai hitvallások.

Talán ezért gondolta a szerző 2007-ben, hogy közzé tesz egy válogatást írásaiból és verseiből, *Befelé tágasabb* címmel. A bevetetőben – melynek az *Isméltéseim elé* címet adta – egy anekdotával érzékelteti, miért érezte belső igényét az újbóli közlésnek: látni szeretne volna magát, műveit „messziről is”. Majd ötven év távlatából. (Első kötete *Színes lakások, lakásszínek*, 1968-ban jelent meg a Minerva Kiadónál.)

Néhány vele készült interjú betekintést enged személyes világába, múltjába, filozófiai szemléletébe. Az élethez való viszonyába. „Az élet jutalom, érdemeld ki”

– hangsúlyozza a tanítónő, az orvos, a lelkész példájával, akik „nem az érdemszerzéssel” törődtek, hanem az „érdemtelenek mulasztásait” kísérelték meg pótolni. Sokat és sokan írtak a közép-európai létezés sajátosságairól. Számomra Fekete György megközelítései a legelfogadhatóbbak. És éppen az elmúlt ötven év tanulságainak számbavételével. Annak a hiányolt „látéletnek” – amikor anyagi-társadalmi-szellemi elnyomorodásban, szegénységben éltünk – mégis volt egy kényszerű hozadéka, amit a szerző „pozitív autarkiósnak” nevez. Ami azt jelentette, hogy a korszak szakemberei, szakmunkásai „történelem által kimért nehéz pályán belül maguk találták ki anyagaikat, eszközeiket, módszereiket”, amivel lényegében, az elzártság ellenére, működőképessé tették az országot, sőt, bizonyos területeken kimagasló eredményeket értek el.

A „teremtő reménység”(de mondhatnánk: szegénységet is) magával hozta a helyi találékonyságot, kreativitást, szakismeretet. Ennek következtében fennmaradt a versenyképesség, a kívülálló, ellendrukkerek nem kis ámulatára. S ebben a munkában élen jártak a főiskolai, egyetemi oktatók, a tervezők, akik a hiányzó tudást – ha kellett, titokban – ellopták a könyvtárakból. Mi, közép-európaiak, magyarok tehát – Fekete György szerint – hihetetlen munkával, szorgalommal pótoltuk a hiányokat (ugye, ismerős: hiánygazdaság), és a teljesítmény nem maradt el... Mindez Lelkes Péter interjújában olvasható, amely ebből az általános helyzetképből kiindulva rátér a belsőépítészeti korabeli gondjaira. Ami nem kis részben a Magyar Iparművészeti Főiskolán jelentkezett, az ötvenes, hatvanas években, ahol a szerző tanult. Érdekes az a megfigyelése: a kettéosztott Európa felett „ott lebegett egy virtuális harmadik, a közös”, és a tervezők ennek a bővületében éltek. És a formatervezésnek megvolt a maga szépsége, kihívása, ami egy egész nemzedéket ragadott magával.

Ekkor ismerkedtünk a fogyasztói társadalom mámorával, terrorjával, s a szakember izgalmas megfigyelése szerint: „a modern design erkölcsével valami nagyon nagy baj van”. Egyre keményebben járul hozzá a fogyasztási spirál gyorsuló gyűrűzéséhez. Túlzó sebességgel jönnek létre azok a „váltótípusok”, amelyek eltüntetik elődeiket. Elősegítve az értelmetlen tékozlást, pazarlást. Figyelmeztetése: a formatervezőnek időként nemet is kéne mondania.

A rendszerváltozás nem volt a formatervezés nagy időszaka, állapítja meg. Az újabb tárgyak (szerszámok, eszközök, bútorok) külföldi tervek alapján valósulnak meg, vagy importként hozzák be őket. Milyen kitörési pontok lehetségesek? Magyarországnak kis szériás, nagy szellemi tartalmú termékeket kell gyártania. Ebbe tud bekapcsolódni a hazai designer. Aki specialitásokat kínál. S ebben nagy szerep jut az oktatásnak. Amelyből nem hiányozhat a rajz és mintázás. A magyar mérnöki teljesítményben fontos szerepet játszott, hogy a világhírű termékeink előállítói a Műszaki Egyetemen rajzot is tanultak. A formatervezés rajzi és esztétikai tudása így természetes része volt a műszaki elképzelés megvalósításának. Rendkívül érdekes a beszélgetés azon része, amely a tervezés magyar karakterisztikumát érinti. A magyar sajátosságok közé sorolható: nem lélektelen, nem hideg, kemény, racionális, távolságtartó. A stílusjegyek közé sorolható: poézissal telített, anyagtisztelő, „hajlik valami olyasféle formagazdagságra, amely mögött elfér a történelmi időbeliség is”. Arra is felhívja a figyelmet, a tömegtermeléstől nem kell félni. Tíz-tizenöt éveként változásokat kíván az emberiség. S ez megszűnteti az egyhangúságot, az egyöntetűséget. A tervezőknek ezeket a változási pontokat kell felismernie, ezeknek kell elébe mennie. Ehhez a témakörhöz kapcsolódik a *Nemzeti kultúra és a nemzet kultúrája* című előadásának szövege. Ebben olvasható: „Mi a nemzeti kultúra? ...Nemzeti az a kultúra, amelyik saját közös múltjából jön, saját történeteit írja, festi, faragja, munkálja ki, mondja el, képezi le művészetnek és a kulturális eszközöknek vagy médiának minden lehetséges eszközével, saját történelmével foglalkozik, ezt dolgozza föl, ezt tekinti át időnként másképp, ezt gyűjti és helyezi el közgyűjteményekben, amelyek a kulturális továbbélésnek, a tanításnak és a tovább-művelődésnek a színterei... Alkotásai, művei arra közös jövőre irányulnak, amelyet igenis el kell tervezni, igenis meg kell alkotni...”.

Ezzel szemben a nemzet kultúrája pedig ennél szélesebb körű: ebben benne foglaltatik az európai és az egyetemes kultúra minden eredménye és ténye, amely szükséges ahhoz, hogy utat találjunk a világ

megértéshez. A kettő egészséges aránya biztosíthatja az egyensúlyt a külső és belső erők között, adhat keretet a nyitottságnak és fejlődésnek. S még egy tanulságot hoz felszínre a kötet záró írása, a Néhány gondolat az értelmiségi létről, a művészetről. Felhívja a figyelmet a folytonosság megszakadására, amely fél évszázada következett be. „A folyamatosság ereje áll szemben a késedelmek gyengeségeivel” – írja. A megzavarodott értelmiségi szerep – éppen a mi oldalunkon – szkepszist, túlkövetést, permanens ellenérzést váltott ki. Míg a másik, szerencsésebb térfélen, a nyugodt produktivitás volt a jellemző. A közeledés csak illúzió maradt. A „hatalmi viszonyoktól független, használható szellemi készlet” – amelyik működik a nyugati polgári demokráciákban – nálunk még várat magára.

Ebben az új „átmenetiségben” fontos a művészet léte, irányultsága, saját szerepvállalása.

A műalkotásnak behozhatatlan előnyei vannak a doktriner tudással szemben. Része lehet a teremtésnek, egy „kontaktuspont Istenhez”. Az ideális társadalmi és szellemi állapot azonban nem magától alakul ki: „A jobb idők nem jönnek, hanem azokat el kell hozni”. Ez a megállapítás megkerülhetetlen feladatokat is jelent az értelmiség számára. Az elmúlt ötven év rettenetes álmából való ébredés talán megérlelte a megújulás energiáit. Ezt a reményt sugallja az egész kötet.

A szerző legújabb munkája ismét zavarba ejtő. A címe: *Tárgyak természetrajza – Tapasztalásaim könyve*. A *Befelé tágasabb* egyik írása, az *Áthatások a művészetben* címmel már érinti ezt a témát. Ahogy ebben olvasható, a szándékról: „évek óta gyűjtöm az anyagot, s írom szövegeit egy könyvnek, aminek a címe *A tárgyak természetrajza* lesz. Ez a könyv megkísérli majd a műtárgyak és iparművészeti, népművészeti, ipari tárgyakat tulajdonságaik szerint meghatározni. Nem értékelné, nem alá- és fölérendeltetésüket megállapítani, hanem a bennük rejlő gondolatokat és szerepeket körülírni.” Schrammel Imre, a Kossuth-díjas keramikus, jó barát így ajánlja a könyvet az érdeklődőknek: „Olvasása közben meglepetéssel fogják tapasztalni, milyen keveset tudunk nélkülözhetetlen „útitársainkról”, pedig létezésük a mi kezünknek köszönhető. Alig ismerjük történetüket, műfaji változatosságuk jellemvonásait, társadalmi hatásmechanizmusukat, átváltozási képességüket, üzenetközvetítő missziójukat.” Maga a szerző két motívumot hangsúlyoz – a rokonszenvet és felelősségérzetet. Zavarba ejtő, mint mondtam, mert alapvető osztályozási és kategorizálási rendszerekkel szembesít, amelyek megkönnyítik tájékozódásunkat, s valamiféle rendet teremt a tárgyakról való – valljuk be – kaotikus képzeletünkben.

Első megközelítés: a természet felől. A természeti tárgyak, melyek geomorf erők eredményeként jöttek léte, számos ötlettel szolgáltak a kezdeti szerszámok elkészítéséhez. Ez az előzmény, az alap, a kiindulási pont. A szellemi oldal – már az emberi jelenséghez kötődik. A szükségletek, igények befolyásolták a környezethez való hozzáállást, a célszerűség alakító-formáló munkálkodása pedig meghozta az újabb létfokozatot: a kiszakadást a természeti állapotból. És nem csak használati, kultikus tárgyak is születnek, bizonyítva, hogy a szellemi igény épp oly fontos, mint a fizikai, már a kezdet-kezdetén... S következett az „épített világ rendje”, majd a köznapi tárgyak halmaza állt elő, negyedikként. A tárgy nem csak a meghosszabbított kéz, hanem az agy működésének szintetizáló, jelfogó, teremtő leképeződése. A tárgyak változatai idővel végtelenné váltak. Mégis – funkcióik alapján – öt nagy területet különböztethetünk meg.

Első a használati funkció, mely a tárgy ontológiai értelmét jelenti. A pszichológiai funkció – a hatáskeltés érdekét szolgálja. Az értékfunkció – használati, gazdasági, vagy éppen művészeti értelemben – szintén a tárgy lényeges vonása. A szociológiai és dokumentáris funkció szintén alapvető jelentőségű.

A szerző foglalkozik az egyediség és tömegszerűség – nem mindig egyszerű kérdésével. S szól a „tárgyak moráljáról” is. A szerző szerint „a jó tárgy az erkölcsnek is, nem csak a megcélzott rendeltetésnek tárgyasulása”. Részletesen ír arról, ami szakmájához legközelebb áll: a tervezésről, erről a sokállomásos folyamatról, melynek végeredményeként a létrejövő tárgy a célzott funkció kifogástalan ellátását valósítja meg. Foglalkozik a tárgyak csoportjával, melyek készletet alkotnak, sorozattá válnak és variálhatók. Miként hat e téren a divat, a reklám és a hagyomány? – ez is izgalmas részét képezi tárgyaink időnkénti radikális átalakulásának. Végül fontos szempont az ergonómiai kutatások, elvek érvényesítése.

Számomra a kötet XII. fejezetétől különösen megszívlelendő ismereteket tartalmaz, amelyek éppen a

határesetek miatt fontosak. Például: mi a különbség a kézművesség és népművészet között? Nyilván van közös a kettőben, de mégsem azonosak. Az iparos lét a kézművesség őrhelye – ahogy a szerző fogalmaz. A díszítő, a túlformáló hajlam, készítés eredménye a népművészet. S milyen óriási a különbség a művészi ipar és az iparművészet között... Az utóbbit elnyeléssel fenyegeti a design, de a „klasszikus alapokon nevelkedett iparművész tud valamit, amit a pillanatonként változó, blöfföket is felvonultató más művészeti ágak már nem tudnak”. Iparművészet nélkül nincs lakás-, öltözködés- és étkezéskultúra... ezek nélkül meghalna az ünnep is. Igen fontos, amit a műtárgy meghatározásával kapcsolatban mond. Betekintést enged a háromféle értelmezésbe, ami a magyar nyelvben megjelenik. Műtárgy – a másolat, a változat, a hamisítvány, a közlekedésben az épített elemek, végül a klasszikus értelemben vett alkotás. A szakrális tárgyak – ismét egy nagy tárgyegyüttes, amely a szertartások nélkülözhetetlen velejárója. Érdekes, hogy ebben az osztályozásban tűnik fel a giccs. Jellemzői: túlburjánzó részletesség, kétes minőségű anyag, direkt érzelmek, leegyszerűsítés. S nem kis jelentőségű, miként válnak a tárgyak státusszimbólummá, a társadalmi hierarchia kifejezőivé. S végül a képtelen tárgyak és műfajtévesztések zárják a kötetet. Kézikönyv? Tankönyv? Vagy mindkettő? Hasznos kalauz, amikor a mindennapi és mű-tárgyak sokaságában próbálunk eligazodni.

Fekete György gondolatai és vallomásai között tallóztunk, sok-sok értékes felfedezést téve ezen a pályáját átívelő, több évtizedet felölelő szellemi utazáson. Csak sajnálni tudjuk, hogy nincs sem elég idő, sem hely e tág körű gondolati terep teljesebb felfedezésére. Például nem tértünk ki a „lírai ember” poétikai termésére, verseinek komoly, jó ízü, vagy humoros megnyilvánulásaira. Egy részletet mégis ideidéznék a *Létezéseim* című kötetben megjelent, a 48 éves Makovecz Imrét köszöntő zsoltáros vallomásból:

„Csak a példa a fontos!

Ott szurni le a közös körző hegyét,
ahol élünk, e hazában,
innen iramló sorban kiírni szédítő
szép színes köröket hegyekre, vizekre,
csalitosra, fákra, veteményesre, naivan,
- s életre-halálra.

Mint eddig:

Zalaegerszegen, Szentendrén, Berhidán, Pilisen,
Visegrádon és Hortobágyon,
Dombóváron, Tatabányán, Kaposváron, Szekszárdon,
Sárospatakon és Budapesten,
És bennem és Benned és Bennetek...”

Fekete György emberi és szakmai példája is etalonná vált, mércévé, amihez felnőni – mindenféle értelemben – feladatunk, kötelességünk, az értelmiségi hivatás kiteljesítése érdekében.

Gratulálunk Zalaegerszeg elszármazott, jeles szülöttének, a város díszpolgárának a Kossuth-díj odaítélése alkalmából. Jó egészséget és töretlen alkotókedvet kívánunk a művésznek és gondolkodónak, hogy megvalósíthassa további terveit, elképzeléseit!

(*Széphalom Könyvműhely, 2007. és Holnap Kiadó, 2008.*)